

Pregledni znanstveni članak

UDK:911.3:32

Primljeno: 20.svibnja.2012.

Uzroci i artikulacije otpora postmodernoj geopolitičkoj praksi

Petar Kurečić*

Sažetak

Fokus istraživanja ovoga rada leži na otporu materijalnim aspektima suvremene geopolitike tj. na suvremenoj hegemonskoj geopolitičkoj praksi, koja se obično naziva postmodernom. Otpor u „stvarnom“, materijalnom svijetu predstavlja otpor postmodernoj prostornoj geopolitičkoj praksi. Otpor na intelektualnom polju prvenstveno se odnosi na proizvodnju suprotnih vizija ili teorijskih perspektiva koje odbacuju suvremenu, postmodernu geopolitičku imaginaciju izraženu kroz geopolitičke vizije i diskurse političko-ekonomskih elita. Najbolji je primjer toga otpora hegemonskoj geopolitičkoj imaginaciji antigeopolitika kao najozbiljniji izazov hegemonskim predstavljanjima geopolitičkoga svijeta. Subjekti suvremenog otpora hegemonskoj geopolitičkoj praksi prvenstveno su društveni pokreti i mreže, koji se protive neoliberalnoj globalizaciji i geoekonomskoj logici, koje su glavni uzroci toga otpora. Globalizaciju i geoekonomsku logiku snažno zagovaraju i u djelo provode elite država, multinacionalnih korporacija i međunarodnih financijskih institucija. Otpor postmodernoj geopolitičkoj praksi poprima različite oblike, od nenasilnih do izuzetno nasilnih, poput terorizma. Kao doprinos istraživanju različitih oblika borbe protiv postmoderne geopolitičke prakse u radu se iznose i najvažnije značajke borbe protiv neoliberalne globalizacije zapatista u saveznoj državi Chiapas u Meksiku. Također se donose osnovne značajke borbe društvenih pokreta protiv neoliberalne politike na Filipinima.

Ključne riječi: geopolitička praksa, postmoderna, lokalne zajednice, društveni pokreti, Chiapas, Filipini.

* Dr.sc . Petar Kurečić , Dekan Visoke poslovne škole Zagreb, e-mail: petar.kurecic@vpsz.hr

Uvod: postmoderna geopolitička imaginacija i prostorna praksa

Kada govorimo o geopolitičkim vizijama kao proizvodima geografske imaginacije, kojima se pokušavaju objasniti „stvarnosti“ suvremenoga svijeta, ne smije se zaboraviti da je svaka geopolitička vizija¹ u svojoj biti proizvod uma vlastita autora. Samim time pod snažnim je utjecajem podrijetla, rase, narodnosti, spola, vjere, društvenog statusa, životnih iskustava i obrazovanja vlastita autora. Čimbenici koji međutim najviše utječu na stvaranje neke geopolitičke vizije jesu ciljevi njezina autora. Svaka geopolitička vizija predstavlja pokušaj prikazivanja (predstavljanja, reprezentiranja) stvarnog, materijalnog svijeta te poretka i odnosa koji u tom svijetu vladaju, iz perspektive vlastita autora. Geopolitička vizija ujedno je i pokušaj nametanja vlastitih intelektualnih spoznaja drugima. Geopolitička promišljanja (geopolitičke vizije) iz navedenih razloga ne mogu se smatrati znanstvenim paradigrama jer nisu zasnovana na objektivnom znanstvenom istraživanju niti su empirijski provjerljiva. Iz tih je razloga bolje koristiti pojam geopolitičke vizije, koja nastaje u okviru geopolitičke imaginacije. Pritom nije presudno je li ta geopolitička imaginacija moderna ili postmoderna.² Upravo zato što te geopolitičke vizije nisu znanstvene paradigme te ih je nemoguće znanstvenim putem dokazati i tako učiniti neoborivima otvara se velik prostor za njihovo neprekidno preispitivanje i kritiku, što na intelektualnom polju pridonosi razvoju vizija koje su suprotne geopolitičkim vizijama (vidjeti npr. Routledge, 1996., 2006.; Watson, 2001.; Sharp, 2011.).

Geografska imaginacija (vizije o svijetu, geografsko „znanje“, a zapravo konstrukcija „znanja“, tj. mentalnih mapa o svijetu) prenosi se preko institucija države, obrazovnog sustava i medija te tako stvara mentalne mape kod građana, koji tim kanalima dobivanja informacija stvaraju vlastite predodžbe o svijetu, predodžbe kojima se svijet razumijeva. Geopolitičko promišljanje uvijek je povezano s moći država i njihovim političko-ekonomskim elitama, koje se pritom koriste redukcionizmom, kojim pak objektivne i vrlo kompleksne značajke stvarnog geografskog prostora i njegove sadržaje svode na subjektivne geopolitičke predodžbe, konstruirajući pritom geopolitičke vizije. U tim vizijama, kao i u geopoliti-

1 Geopolitička vizija može se definirati kao: svaka ideja koja se bavi odnosom čovjekove okoline i drugih mjesta (lokacija) te uključuje osjećaje (ne)sigurnosti te prednosti/nedostatke i/ili priziva ideje o zajedničkoj misiji ili vanjskopolitičkoj strategiji. Prema: Dijkink, G., *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of pride and pain*, Routledge, London, 1996., str. 11

2 Više u: O'Tuathail, G., "Geopolitical Structures and Cultures: Towards Conceptual Clarity in the Critical Study of Geopolitics", u: Tchautouridze, L. (ur.), *Geopolitics: Global Problems and Regional Concerns*, Bison, 2004., br. 4, Centre for Defence and Security Studies, Winnipeg, str. 97-98

tičkim diskursima³ kao specifičnim i više operativnim izrazima geopolitičkih vizija, nema mjesta ni različitosti ni otporu, koji se javljaju kao reakcija na dominantnu praksu i vizije kojima se pokušava dati legitimitet geopolitičkoj praksi.⁴ Kritička geopolitika pokušava geopolitici pridati znanstveni karakter i objektivnost te je dekonstrukcijom geopolitičkih vizija pokušava odmaknuti od subjektivnosti i redukcionizma.

Kritička geopolitika poziva na širu odgovornost geografije kao discipline kako bi ista ta geografija u pitanje dovela specifikacije političkoga svijeta u kojem geografija kao disciplina postaje kritika ovoga svijeta, zasnovana na moralnim načelima. Kritička geopolitika trebala bi biti učinkovito uklopljena u širu kritičku teorijsku perspektivu.⁵

Kritički pristup (pa čak i otpor) geopolitici prisutan je i na Zapadu među kritičkim geopolitičarima i intelektualcima,⁶ ali sve više i izvan Zapada, u nekadašnjem tzv. Trećem svijetu (npr. geopolitika podčinjenosti, engl. *subaltern geopolitics*⁷). Važno je imati na umu tu geografsku dimenziju prema kojoj se razlikuje kritika dominantne geopolitike. Geopolitika se prvenstveno doživljava kao proizvod one zajednice koja se obično podrazumijeva pojmom političkoga Zapada, koja još uvijek dominira svijetom. Zapad isto tako dominira i geopolitikom i znanošću o međunarodnim odnosima, pri čemu je ta dominacija u domeni intelektualne sfere (proizvodnji geopolitičkih vizija) tolika da je čak i u nerazmjeru s ionako snažnom dominacijom Zapada u domeni materijalne sfere. Stoga je pristup upućen na geopolitiku izvan Zapada drugačiji od onoga koji dolazi s istog tog Zapada iako je i onaj nastao na Zapadu vrlo kritički intoniran. Bitna je razlika ta da pogledi koji dolaze izvan Zapada vrlo rijetko uspijevaju ostvariti utjecaj

3 Geopolitički diskurs može se definirati kao način reprezentiranja (prikazivanja) koji opisuje geopolitički poredak, tj. opisuje kako je geografija međunarodne političke ekonomije bila zapisivana i objašnjavana u vanjskopolitičkoj praksi i ekonomskoj politici u različitim geopolitičkim porecima. Prema: Agnew, J.; Corbridge, S., *Mastering Space. Hegemony, Territory and International Political Economy*, Routledge, London, 1995., str. 46 Diskurs se može definirati i kao: „izraz moći kojim se nameće određeno shvaćanje kroz konstrukciju znanja“. Prema: Popke, J. E., „Recasting geopolitics: the discursive scripting of the International Monetary Fund“, *Political Geography*, 1994. (13), 3:257

4 Upravo je geopolitičko rezoniranje (promišljanje) političkih elita poveznica između prevladavajućih predstavljanja prostora i geopolitičkog poretka prevladavajućih prostornih praksi. Prema: Agnew, J.; Corbridge, S., *ibid.*, str. 48

5 Sparke, M., „Geopolitical Fear, Geoeconomic Hope and the Responsibilities of Geography“, *Annals of the Association of American Geographers*, 2007. 97 (2), 338-349

6 O antigeopolitici kao intelektualnom otporu suvremenoj geopolitičkoj imaginaciji više u: Routledge, P., „Anti-geopolitics“, u: O'Tuathail, G.; Dalby, S.; Routledge, P. (ur.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 2006., str. 233-238

7 Više u: Sharp, J., „A subaltern critical geopolitics of the war on terror: postcolonial security in Tanzania“, *Geoforum*, 2011. 42 (3), 297-305

na geopolitičku teoriju, kojom i dalje dominiraju vizije nastale na Zapadu. Ovdje se još jednom potvrđuje moć Zapada (engl. *the West*) koji, čak i kada intelektualna dominacija (geopolitika kao oblik moći i znanja) nije planska i osmišljena s ciljem podčinjavanja „ostalih“ (engl. *the Rest*), ipak ostvaruje tu dominaciju. Stoga se javlja i sljedeća dvojba: je li moguće proizvesti geopolitičke vizije, koliko god kritički intonirane, koje bi nudile alternativu viđenjima svijeta koja dolaze sa Zapada, a da nastaju na istom tom Zapadu.

Međutim kao što vrijedi sintagma da „nema geopolitike bez moći“, jednako tako vrijedi i sintagma da „nema geopolitike bez otpora“. Svako nametanje vizije (nemoguće bez moći i provedeno s pozicija moći) kojim se pokušava opravdati vladajuća geopolitička praksa rađa otpor. Taj otpor poprima različite oblike. Ključna podjela oblika otpora koja nas zanima ona je koja otpor dijeli na otpor geopolitičkoj praksi i otpor geopolitičkim vizijama, kao dijelu geopolitičke imaginacije.

Globalni prostor i praksa prema kojoj bi se isti taj prostor trebao vrednovati promišljaju i proizvode vizije o drugačijoj prostornoj praksi, suprotnoj prevladavajućoj. Ujedno se proizvode i diskursi suprotnih predznaka. Glavna značajka antigeopolitičkih vizija stoga je ta da su radikalno suprotne suvremenim dominantnim geopolitičkim vizijama, prema vrijednosnom sklopu i ocjeni vladajuće geopolitičke prakse.

Kritička geopolitika ispituje i dokumentira povijesne specifičnosti hegemonskih praksi i njihova višestruka područja djelovanja te ih vrednuje prema njihovoj intelektualnoj vrijednosti, tj. dubini (O'Tuathail, 2004:79). Izrazi dominantnih ili hegemonskih prostornih praksi (geopolitičkih poredaka) u prošlosti i u sadašnjosti, kao i dominantnih izraza predstavljanja prostora (geopolitičkih diskursa), dovode se u pitanje, preispituju na kritički način. Nakon kritičkog preispitivanja dominantni izrazi geopolitičkih (prostornih) praksi i predstavljanja prostora mogu se odbaciti (dekonstrukcija geopolitičkog „znanja“), a mogu se pokušati, antigeopolitičkim promišljanjem, stvoriti nove vizije suprotnog predznaka. To se odnosi na intelektualne otpore upućene svemoći države i hegemoniji države u unutarnjoj i vanjskoj sferi političkoga. Intelektualni otpori u dijalektičkom su odnosu s „konkretnim“ otporima, međusobno oblikujući jedni druge i ispreplićući se, stvarajući tako nove oblike otpora, ali i nove vizije koje promišljaju otpore u materijalnom svijetu.

Temeljni uzroci nastanka otpora postmodernoj geopolitičkoj praksi

Utjecajem procesa globalizacije, revolucije komunikacija i informacija te sve snažnije globalne cirkulacije ljudi, roba, kapitala i informacija države postaju sve manje homogene, a njihove granice sve su više porozne na utjecaje izvana, pozitivne i negativne.

Države, čije je stvaranje ionako plod specifičnog povijesnog razvoja ljudskih društava (koji je ujedno zaslužan za teritorijalnu organizaciju prostora), pa je i njihova „homogenost“ plod moderne geopolitičke prakse stvaranja novih identiteta, sada se, više nego prije uspostave modernih država, moraju istraživati kao složene konstrukcije i plodovi povijesnog razvoja, a ne kao „homogene“ teritorijalno-političke jedinice.

Pritom se teritorijalnost i sustav teritorijalnih država poimaju ili kao nužni i dovoljni uvjeti za funkcioniranje globalne ekonomije kapitalizma ili suprotno tome, kao prepreke koje tu istu ekonomiju čine manje učinkovitom.

Globalizacija, informatizacija i svršetak Hladnog rata „oslobodili“ su mogućnosti preobrazbe prostora koje su ozbiljno narušile potpuni suverenitet država, „iskrivile“ granice između „unutarnjeg“ i „vanjskog“ kada su u pitanju države te proizvele zajedničko „globalno društvo“ koje se nalazi pod prijetnjama opasnosti koje dolaze od uspjeha i prekoračenja naprednog moderniteta, a ne iz jedne ili nekoliko država. Postmoderni geopolitički uvjeti oni su u kojima su granice koje su tradicionalno razgraničavale geopolitičku imaginaciju u krizi (O’Tuathail, 2000:168).

Stoga pri proučavanju postmoderne geopolitičke prakse, pri proizvodnji postmoderne geopolitičke imaginacije, ali i otpora toj praksi i imaginaciji u obzir uvijek treba uzimati promijenjene odnose u prostoru, nove uloge granice, transnacionalne tokove novca, informacija, roba i ljudi koji ruše tradicionalne barijere, poput državnih granica, ali i pukih geografskih udaljenosti u prostoru, danas uvelike prevladanih tehnološkim dostignućima.

U suvremenim, postmodernim geopolitičkim uvjetima prevladava postmoderna geopolitička praksa, čiji je sveprisutan izraz globalizacija (praćena smanjenjem relativne moći država i procesom deteritorijalizacije), vođena prvenstveno neoliberalnom ideologijom. Suvremenu globalizaciju, koju se još naziva „trećom globalizacijom“ (nakon prve, s početka 16. stoljeća i velikih geografskih otkrića, te druge, koja je vezana uz europski imperijalizam i kolonijalno zauzimanje te podjelu posljednjih nezauzetih prostora na Zemlji, a prethodila je Prvom svjetskom ratu), dominantno karakterizira povećanje socijalnih razlika unutar društava, povećanje razlika između bogatih i siromašnih država, nesigurnost radnih mjesta, uništavanje okoliša i prirodnih resursa. Bi li svijet bio karakteriziran tim značajkama i da nema procesa globalizacije? Možda, ali sigurno ne u tolikom obujmu jer „rušenje“ barijera u tokovima roba, kapitala, informacija i ljudi stvara uvjete na tržištima koji nisu jednaki za sve, pri čemu oni koji u njih ulaze s komparativnim prednostima i u boljoj poziciji svoju poziciju moći iskorištavaju do krajnjih granica, a suvremena kultura konzumerizma propagira filozofiju potrošnje, koja, u skladu s kapitalističkom filozofijom minimaliziranja troškova i maksimalizira-

nja dobiti uzrokuje daleko veće uništavanje okoliša i prirodnih resursa nego što je to potrebno za opstanak i normalno funkcioniranje društava.

Kao temeljne uzroke otpora geopolitičkoj praksi postmoderne možemo izdvojiti:

- neoliberalnom ideologijom vođenu globalizaciju;
- „napad“ na ostatke države blagostanja, naslijeđene iz vremena prakticiranja kejn-esijanskoga kapitalizma na Zapadu te „napad“ (brži i radikalniji) na tekovine socijalne države naslijeđene iz vremena realnog socijalizma na Istoku;
- daljnje ekonomsko podčinjavanje i izrabljivanje marginalnih i podčinjenih skupina u društvu te svođenje velikih dijelova tzv. „srednje klase“ na status marginalnih dijelova društva, što se događa i u bogatijim i u siromašnijim državama;
- uništavanje prirodne sredine i načina života lokalnih zajednica, koje postoje stoljećima, a sada su ozbiljno ugrožene;
- rodnu neravnopravnost kao izravan uzrok društvene neravnopravnosti u položaju muškaraca i žena.

Neoliberalizam kao dominantna ideologija postmoderne geopolitičke prakse potiče koncentraciju globalne ekonomije u rukama multinacionalnih korporacija i njihovih saveznika, poput vladinih organizacija i agencija, međunarodnih banaka i financijskih institucija te međunarodnih organizacija. Radi se o korporacijskom kapitalizmu koji slobodnu ekonomiju bez upliva države smatra najvišom vrijednošću kojoj treba težiti pod svaku cijenu.⁸ Neoliberalnu globalizaciju nikako se ne može nazvati neutralnim procesom koji donosi dobrobit svima. Upravo suprotno, neoliberalna globalizacija donosi izuzetno veliku dobit i koristi uskoj manjini u razvijenim, manje razvijenim i nerazvijenim državama. Rastuće nejednakosti između razvijenih i nerazvijenih država te bogatih i siromašnih stanovnika podjednake su i u većini razvijenih i u većini nerazvijenih država. Istodobno, neoliberalna globalizacija provodi se na štetu već ionako marginaliziranih i podčinjenih skupina u društvu na račun multinacionalnoga kapitala i bogatijih država (ali ni približno svih njihovih stanovnika).

Dominantne suvremene geopolitičke vizije prvenstveno se bave objašnjavanjem razloga zašto razvoj svijeta mora ići upravo u tome smjeru, istodobno poričući ostvarivost i održivost alternativa. Te se vizije kao subjektivni načini objašnjavanja materijalnog svijeta zanemarivanjem i poricanjem stvarnosti zapravo bave osiguravanjem „objašnjenja“ zašto je „priroda“ još veća razina obilja za ionako već bogate i moćne, koji nipošto ne čine većinu stanovništva svijeta, ali ni sve stanovništvo razvijenih zemalja.

8 Više u: Klein, N., *Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Knopf Canada, Toronto, 2007., str. 25-29

Srednja klasa sve je malobrojnija, dok istodobno raste broj (u apsolutnim razmjerima vrlo malen) bogataša i proizvode se milijuni i milijuni osiromašenih stanovnika.

Artikulacije otpora postmodernoj geopolitičkoj praksi: akteri

Otpori postmodernoj geopolitičkoj praksi prvenstveno se odnose na:

- antikolonijalne i antiimperijalističke pokrete, borce za oslobođenje od kolonijalne vladavine;
- društvene pokrete, borce protiv neokolonijalizma, lokalne zajednice koje se bore za očuvanje vlastite životne sredine i okoliša od uništavanja i iskorištavanja od strane političkih elita i multinacionalnih kompanija;
- društvene mreže koje pozivaju na borbu protiv neoliberalne globalizacije i obezvređivanja vrijednosti rada;
- u širem smislu u artikulaciju otpora dominantnoj geopolitičkoj praksi mogu se ubrojiti i terorističke mreže, koje se za ostvarenje vlastitih ciljeva koriste nasiljem protiv civilnog stanovništva.

Naime javlja se sve snažnija reakcija na odnose dominacije i podložnosti između klasa u pojedinim društvima. Povećavanje jaza između bogatog i razvijenog dijela svijeta s jedne te siromašnog i nerazvijenog dijela svijeta s druge strane, brzorastuće stanovništvo siromašnih država koje sve više povećava ionako gotovo neizdržive populacijske pritiske na okoliš i prirodne resurse, globalno zatopljenje i zagađenje predstavljaju najvažnije trendove koji će u budućnosti različitim oblicima otpora davati na daljnjoj važnosti.

Kao otpor geopolitičkoj praksi, ali i otpor hegemonskim geopolitičkim vizijama, pojavljuje se antigeopolitika, koja se može smatrati skupom povijesno utemeljenih reakcija, prvenstveno od strane društvenih pokreta, na dominantne geopolitičke prakse i vizije elita.

U užem smislu, antigeopolitikom se smatra znanstveni koncept za proučavanje reakcija na dominantne geopolitičke prakse i vizije elita, koje se pojavljuju prvenstveno u angloameričkoj geopolitici kritičkog predznaka tijekom 1990-ih godina, nakon svršetka Hladnog rata i jačanja globalizacije te jačanja postmoderne u odnosu na modernu geopolitiku.

Otpor lokalnih zajednica i društvenih pokreta suvremenoj geopolitičkoj praksi

Ulaskom u novi svjetski poredak i jačanjem globalizacije i neoliberalizma antigeopolitičke vizije usmjeravaju se na kritiku suvremene dominantne paradigme i iznalaženje alternativa, prvenstveno u vidu zaštite interesa i radničkih prava većine stanovništva pogođene neoliberalnom globalizacijom, borbu protiv globalizacije, prekomjernog iskorištavanja prirodnih izvora, zaštitu domorodačkih naroda i prostora na kojima oni obitavaju te zaštitu prirodnog okoliša i borbu protiv globalnog siromaštva.

Napetost između lokacija, mjesta i „svijeta“ koji se sve više globalizira jača u protekla dva desetljeća. Glavni je razlog tome neoliberalno intonirana globalizacija, koja je raspadom komunističkoga bloka, ekonomskim otvaranjem Indije i nastavkom te jačanjem ekonomskog otvaranja Narodne Republike Kine u globalne tokove roba, kapitala, informacija pa i ljudi uvukla drugu polovicu čovječanstva, dotad uglavnom manje dodirnutu tim tokovima.

Globalizacija s neoliberalnim predznakom, vođena gotovo isključivo željom za što većim profitom, praćena hiperprodukcijom roba široke potrošnje i uništavanjem prirodnih resursa te sve većim zagađivanjem, svoje najgore aspekte pokazuje upravo u zemljama koje se smatraju nerazvijenima. Lokalne zajednice, u kojima se život stanovništva gotovo uopće nije mijenjao stoljećima i koje su živjele u skladu s prirodom, bez umjetno stvorenih potreba koje nameće konzumerizam, našle su se pod velikim udarom korporacijskoga kapitalizma, oslobođenog „okova“ koji su ga nekada sputavali.

Neoliberalnom globalizacijom upravljane političke elite u manje razvijenim državama, ali i u onim razvijenijima, utječu na preobrazbu društava. Stvorene su nove društvene skupine, socijalno zakinite i marginalizirane, isključene iz političkih institucija i stvarnih mehanizama odlučivanja i novih tokova globalne kapitalističke ekonomije. Država pod utjecajem neoliberalizma gubi svoju ulogu preraspodjele društvenog bogatstva kako bi i oni koji su u društvu u podređenom položaju bili zaštićeni. Umjesto toga, država se prilagođava interesima i potrebama inozemnoga kapitala, čineći sve kako bi privukla inozemne investicije, koje su u većini slučajeva orijentirane isključivo stvaranju što većeg profita za vlasnike kapitala koji se često nalaze i na drugim kontinentima te nemaju nikakve obveze prema stanovništvu država u koje ulažu kapital.

Otpor lokalnih zajednica i izraženi lokalizam mogu se shvatiti upravo kao otpor globalocentrizmu što ga proizvodi globalizacija. Lokacija, bolje rečeno obrana lokalnih identiteta i lokalizam postali su vrlo bitno mjesto otpora i pozornica za borbu te su prisutni u programima društvenih pokreta. Borba za očuvanje lokalnih zajednica i

kultura, nasuprot globalizmu, jedna je od strategija otpora globalizaciji koja pokušava izbrisati posebnosti različitih lokacija. To je izravan odgovor lokalizama na globalizam, u kojem kritički nastrojeni društveni pokreti pronalaze vlastiti prostor za akciju.

Obrana lokacija (mjesto, a zapravo lokalnih zajednica i načina života i okoliša lokalnog stanovništva) koju vrše društveni pokreti može biti točka daljnjeg promišljanja antigeopolitičkih vizija, ali i točka okupljanja društvenih aktera koja ih navodi na političku akciju. Borbe za očuvanje lokalnih zajednica mogu se promatrati kao višerazinski prisutne i umrežene strategije lokalizacije.⁹

Postoje različiti oblici otpora lokalnih zajednica i domorodačkih naroda dominaciji političkih i ekonomskih elita u manje razvijenim državama svijeta. Ponekad je teško jasno razgraničiti borbu lokalnih zajednica od borbe društvenih pokreta protiv dominacije upravo zbog toga što su obrana lokalnih zajednica i lokalizam program društvenih pokreta koji ulaze u konkretne političke akcije.

Primjer takve borbe vidljiv je u Boliviji, gdje je vrlo značajna borba koja se vodi između indijanskih zajednica i uzgajivača koke protiv multinacionalnih kompanija, privatizacije javnih dobara i za nacionalizaciju prirodnih izvora. Borbe toga tipa prisutne su i u Ekvadoru te u Peruu. U Venezueli je borba protiv suvremene geopolitičke prakse provedena na drugačiji način, preuzimanjem političke vlasti od strane pripadnika vojne elite (H. Chavez), što je vjerojatno jedinstven primjer u Latinskoj Americi kao dijelu svijeta gdje je vojna elita uglavnom kroz povijest djelovala kao kočničar napretka i promjena, izvodeći vojne udare kada je to bilo potrebno i preuzimajući vlast ili podupirući elitu koja je sprečavala društvene promjene koje bi poboljšale položaj širih slojeva stanovništva.

U Kolumbiji nailazimo na primjer borbe lokalnih zajednica u kišnoj šumi, uz obale Tihog oceana.¹⁰ U pokrajini Chiapas u Meksiku 1990-ih godina zasnovan je općenarodni pokret protiv otuđivanja zemlje i uništavanja prirodnih resursa na prostorima gdje tamošnji stanovnici i danas žive kao pripadnici domorodačkih naroda i osjećaju se potomcima indijanskih naroda iz razdoblja prije Columba.¹¹

9 Više u: Escobar, A., "Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization", *Political Geography*, 2001. 20 (2), 139-174

10 Više u: Escobar, A., *ibid.*

11 Subcomandante Marcos, "Tomorrow Begins Today: An Invitation to an Insurrection", u: *Notes from Nowhere* Editorial (ur.), *We Are Everywhere: The Irresistible Rise of Global Anti-Capitalism*, 2003., str. 34-37, Watson, I., "Rethinking strategy and geopolitics: critical responses to globalisation", *Geopolitics*, 2001. 6 (3), 87-116

Kad je u pitanju geopolitička praksa, artikulacija otpora istoj u suvremenom dobu donosi sve veće mogućnosti, ali i razloge za djelovanje društvenih pokreta.¹² Društvene mreže postoje već nekoliko desetljeća, a njihova pojava može se povezati s razvojem pokreta civilnog društva na zapadu Europe i u Sjevernoj Americi od 1960-ih godina. Nastanak mirovnih pokreta (primjeri su mirovni pokret u SAD-u protiv Vijetnamskog rata, pokret za građanska prava, pokret za razoružanje u Europi) i ekoloških pokreta (aktivisti koji se bore protiv upotrebe nuklearne energije, aktivisti koji se bore za očuvanje okoliša, npr. Greenpeace) doveo je do mogućnosti većeg socijalnog angažmana pojedinaca, ali i pojedinih društvenih skupina. Ti društveno angažirani pojedinci, čiji je cilj izboriti se za drugačiji svijet (to dakako predstavlja otpor vladajućoj geopolitičkoj praksi), razvojem globalnih komunikacija dobili su veće mogućnosti djelovanja. Primjerice nakon razvoja satelitske televizije moguće je bilo prikazati snimke prosvjeda mirovnih i ekoloških prosvjeda i u drugim državama svijeta, pa i na drugim kontinentima. No tek je razvoj novih medija društvenim pokretima dao pravu mogućnost da se organiziraju kao društvene mreže i svoje djelovanje prošire gotovo na cijeli svijet, pritom savladavajući barijere koje predstavljaju geografske udaljenosti i državne granice kao fizičke barijere.

Postavlja se pitanje kakav je položaj društvenih pokreta unutar mreže odnosa između moći i znanja, koji su osporavani s obje strane – s pozicije moći i s pozicije otpora toj moći. Također, postavlja se pitanje kritičke identifikacije s društvenim pokretima, identifikacije koja bi uključivala davanje prednosti i razumijevanje „glasova“ društvenih pokreta sa stajališta onih koji u njima sudjeluju te kritički angažman sa silnicama koje su opozicija državnim vlastima (Routledge, 1996:511-512).

S obzirom na još uvijek prisutnu dominantnu neoliberalnu ekonomsku dogmu i politiku koja se provodi kao rezultat te dogme, može se ustvrditi kako upravo neoliberalna politika, čiji je agens na globalnoj razini neoliberalna globalizacija, čini dominantnu geopolitičku praksu postmoderne. Ta geopolitička praksa dominantno definira suvremeni svjetski geopolitički poredak transnacionalnog (neo)liberalizma. Postoje brojni primjeri artikulacije otpora (borbe) protiv dominantne postmoderne geopolitičke prakse. Borba društvenih pokreta protiv dominacije političkih i ekonomskih elita pripada takvoj artikulaciji otpora, kojoj je ovdje posvećeno posebno zanimanje. Takve borbe sve su više prisutne i u manje razvijenim državama svijeta iako su se javile nakon onih u razvijenim državama, koje su prije krenule putem demokratskog razvoja društva.

12 Društveni pokreti mogu se definirati kao: kolektiviteti koji djeluju izvan institucionalnih kanala kako bi promicali promjenu ili se odupirali promjenama u nekoj instituciji, društvu ili čak svjetskome poretku. Društveni pokreti stoga djeluju na razini institucija, na razini društava, ali i na globalnoj razini. Prema: Taylor, V., "Gender and Social Movements: Gender Processes in Women's Self-Help Movements", *Gender and Society*, 1999. 13 (1), 8-33

Primjer otpora lokalnih zajednica i domorodačkog stanovništva postmodernoj geopolitičkoj praksi: borba zapatista u pokrajini Chiapas u Meksiku

Savezna država Chiapas nalazi se na krajnjem jugu Meksika te na jugu graniči s Gvatemalom. U toj saveznoj meksičkoj državi postoji velika prisutnost domorodačkog stanovništva i stanovništva koje je miješanog europskog i domorodačkoga podrijetla (narod Maja), veća nego u većini ostalih dijelova Meksika. Iako vrlo bogat prirodnim resursima (nafta, drvo, rude), Chiapas je bio najsiromašnija savezna država u Meksiku, a većina stanovništva Chiapasa od tog bogatstva nije imala ništa. Životni standard stanovništva bio je među najnižima ne samo u Meksiku nego i na cijelom kontinentu; jedna je trećina stanovništva nepismena, a primjerice očekivano trajanje života stanovnika mnogo je niže od meksičkoga prosjeka.¹³ Upravo su ovdje prisutni posljednji dijelovi prostora Meksika na kojima su tradicionalan način života i zajednice opstale, ali su se posljednjih desetljeća našle pod velikim pritiscima.

Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja¹⁴ (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional*, EZLN) objavila je 1994. godine u Chiapasu „rat meksičkoj državi“.¹⁵ Primarni razlog „objave rata“ bila je borba protiv uništavanja okoliša i iskorištavanja prirodnih izvora u režiji korporativne elite i s njom povezanih državnih struktura meksičke države, a nauštrb načina života i opstanka lokalnog stanovništva uopće. Zapatistička vojska smatra se nasljednicom ideja meksičkoga revolucionara E. Zapate te je ljevičarski nastrojena. Glavni glasnogovornik zapatističke vojske bio je tzv. Subcomandante Marcos. Bez ulaženja u čitavu povijest borbe protiv suvremene geopolitičke prakse od strane zapatista, ovdje ćemo se ograničiti na ključne poruke koje je zapatistička vojska upućivala i osnovne načine borbe koje su primjenjivali u ostvarenju svojih ciljeva. Poruke koje su

13 Više u: Burbach, R., „Roots of Postmodern Rebellion in Chiapas“, *New Left Review*, 1994. 205 (3), 113-124

14 Iako se zapatiste može smatrati društvenim pokretom, kritički orijentiranim prema vladajućoj političkoj praksi u Chiapasu, ali i Meksiku te općenito u svijetu, zbog njihove borbe izrazito lokalnoga karaktera ovdje ćemo ih smatrati primjerom otpora lokalnih zajednica suvremenoj geopolitičkoj praksi. Međutim ono što je zanimljivo jest to da u razdoblju globalne informatičke povezanosti borba zapatista i poruke koje su upućivali dobivaju izrazitu poveznicu lokalizma i globalizma. Borba za očuvanje lokalnih zajednica protiv nasilja države postala je poznata u čitavom svijetu, a poruke koje su upućivali zapatisti mogle su se preslikati i poistovjetiti s nebrojenim drugim lokalnim zajednicama u mnogim dijelovima svijeta.

15 U javnost su zapatisti sa svojim političkim manifestom prvi put izašli na samu Novu godinu 1994., kada su objavljeni Proglas iz Lacandonske prašume i Revolucionarni zakoni. Datum je odabran zato što se na taj dan počeo primjenjivati Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) kao najočitiiji primjer institucionalne neoliberalne prakse u Sjevernoj Americi, koji je, prema zapatistima, domorodačkim narodima Meksika mogao donijeti samo štetu, pa su ga nazvali „smrtnom presudom“.

zapatisti upućivali bile su prvenstveno protuglobalizacijskog i protuneoliberalnoga karaktera, ali su odbacivali političke klasifikacije svojih ideja kao marksističke i ljevičarske, već su pokušavali održati autentičnost majanskih tradicionalnih zamisli u idejama E. Zapate, čijim se sljedbenicima smatraju. Oružjem su se koristili samo u obrambene svrhe, kako bi teritorij koji smatraju svojim (tj. životnim prostorom lokalnog stanovništva) zaštitili od prekomjernog iskorištavanja prirodnih resursa i uništavanja okoliša od strane korporacija u vlasništvu domaće elite i u inozemnom vlasništvu, a kojima je meksička vlada dodjeljivala koncesije bez mogućnosti sudjelovanja lokalnih zajednica u odlučivanju o dodjeli istih tih koncesija. Pozivali su i na punu primjenu Ustava Meksika iz 1917. godine, u kojem je predviđena zemljišna reforma i raspodjela zemlje najvećem dijelu stanovništva koje zemlju ne posjeduje. Zapatisti su tvrdili da je u tadašnjih 65 godina vladavine Institucionalne revolucionarne stranke (PRI) ta odredba Ustava Meksika bila gotovo potpuno zanemarena.¹⁶

Ključna je za uspjeh zapatista i skretanje pozornosti domaće i, što je još važnije, inozemne javnosti, čak i na globalnoj razini, bila promjena taktike proširivanjem načina borbe (otpora). Javni proglasi s ključnim porukama i jasna politička platforma praćeni su internetskim kampanjama u kojima je gotovo čitav svijet (ako je želio, dakako) postao upoznat s razlozima, ciljevima i načinima borbe zapatista protiv ugrožavanja životnog prostora i uništavanja okoliša domorodačkih naroda na jugu Meksika. Njihova borba postala je platforma za alternativan razvoj, kao jedna od mnogih primjera borbe i jedna od mogućih platformi za alternativan razvoj država koje su pogođene svim negativnim učincima neoliberalne globalizacije.

Chiapas je potrebno istraživati kao zaseban politički prostor, koji se trudi biti izuzet od dominantnih predstavljanja političkog prostora što ga čine suverene države, shvaćene kao ekskluzivistički homogeni prostori omeđeni granicama. Chiapas je tijekom pobune zapatista predstavljao prostor izuzet od neoliberalne globalizacije kao geopolitičke prakse dominantne u većini svijeta. Chiapas je predstavljao zaseban mikroprostor na granici meksičke države i društva, a zapatisti aktere koji su čuvali njegov identitet. Zapatisti su ujedno započeli sa stvaranjem alternativne povijesti prostora na kojem su djelovali i naroda koji na tom prostoru oduvijek žive.¹⁷ Ta je borba u svemu predstavljala otpor protiv dominantne geopolitičke prakse – koja je u srži same suvremene geopolitike. Otporom su stvorili novi politički prostor kao stvarnost materijalnog svijeta i nove načine predstavljanja otpora, tj. novu, suvremenu

¹⁶ Subcomandante Marcos, *ibid.*

¹⁷ Watson, I., "Rethinking strategy and geopolitics: critical responses to globalisation", *Geopolitics*, 2001. 6 (3), 88-89

geopolitičkoj imaginaciji izrazito suprotstavljenju, antigeopolitičku reprezentaciju. Zapatisti su svojim djelovanjem pokušali ukazati na neodrživost monopola provedbe geopolitičke prakse i stvaranja geopolitičkih vizija od strane države, a ujedno su uputili ozbiljan izazov ideji apsolutnog državnog suvereniteta i institucija globalne kapitalističke ekonomije.

Poziv zapatista bio je poziv na uspostavu nove vrste političkog djelovanja, tj. politike u čijem bi stvaranju sudjelovali svi i koja bi služila svima. Takva politika omogućila bi da se čuju glasovi i pri donošenju odluka uvažavaju stavovi svih Meksikanaca, neovisno o njihovoj boji kože, religiji, jeziku, kulturi, društvenom statusu, spolnoj orijentaciji i političkim uvjerenjima.¹⁸ Zapatisti su stvorili jedinstvene, zajedno i usporedno postavljene prikaze povijesti (alternativne povijesti, op. a.) u vlastitoj želji za stvaranjem multikulturalnog Meksika koji bi uključivao „mnoge svjetove“¹⁹ (a ne samo jedan, „službeni“, nametnut od strane države).

Zahtjevi zapatista prvenstveno su se odnosili na prestanak uništavanja životnog prostora lokalnih zajednica domorodačkih naroda u Chiapasu, ali i na drugačiju raspodjelu prihoda od iskorištavanja prirodnih resursa, koji bi se zatim koristili za osiguravanje boljih uvjeta života stanovništva koje živi na tim prostorima, poput osiguravanja boljeg stambenog prostora, školovanja, zdravstvene i socijalne zaštite. Tu su dakako i zahtjevi za zemljišnu reformu i pravedniju raspodjelu prihoda od poljoprivrede. Ne treba zaboraviti i zahtjeve za veće političke slobode općenito i posebno za autonomiju domorodačkih naroda.²⁰

Ne treba smetnuti s uma konkretne učinke neoliberalne politike u Meksiku, koja je zapatistima pružila uzrok artikulacije njihova otpora. Primjerice 1990-ih godina uvoz jeftinog kukuruza iz SAD-a, praćen postupnim uklanjanjem carinske zaštite, uzrokovao je pad cijene kukuruza uzgojenog na tradicionalan i prirodan način, a ne agrobiznisom. Poljoprivredne površine namijenjene uzgoju žitarica počele su se prenamjenjivati u površine za uzgoj komercijalnih kultura. Stanovništvo je bilo sve više prisiljeno

18 Watson, *ibid.*, str. 90

19 Više u: Hilbert, S., „For Whom the Nation Internationalisation Zapatismo and the Struggle over Mexican Modernity“, *Antipode*, 1997. 29 (2), 115-148

20 Možda najbolji izvor za proučavanje novih reprezentacija predstavljaju proglasi koje je upućivao vođa zapatista, Subcomandante Marcos, a koje su bile jasna, argumentirana kritika neoliberalizma koji provodi meksička država i štetnih učinaka koje provođenje takve politike ima na milijune građana Meksika. No kako nas ovdje zanimaju konkretni primjeri otpora suvremenoj geopolitičkoj praksi, a ne analiza pojedinih antigeopolitičkih reprezentacija, zadržat ćemo se na istraživanju artikulacije otpora koji su pružali zapatisti.

emigrirati u gradove, koji su postajali sve više getoizirani, a njihova infrastruktura nije mogla podnositi toliki priljev stanovništva iz ruralnih prostora.²¹ Najbolji je primjer takvog grada glavni grad Meksika, Ciudad de Mexico, jedan od najvećih gradova svijeta, ujedno među najzagađenijima i s visokom stopom kriminaliteta.

Oružani otpor koji su pružali zapatisti uvijek je bio praćen i političkim djelovanjem, ali ne u okviru institucionalnih okvira kakve poznaju moderne države, nego alternativnih političkih tijela i načina odlučivanja. Zapatisti su uveli izravnu demokraciju. Zahtjevi lokalnih zajednica počeli su se uvažavati. Zapatisti su omogućavali da se čuju stavovi i mišljenja koji prije nikako nisu mogli biti uvaženi jer je reprezentativna demokracija u Meksiku uvijek bila deformirana stranačkim borbama i pojedinačnim, uskim interesima.

Povezivanje borbe za očuvanje lokalnih zajednica protiv neoliberalne globalizacije, tj. lokalizma nasuprot globalizmu, dobilo je novu dimenziju izlaskom zapatista na globalnu pozornicu. U ljeto 1996. u Chiapasu je organizirana konferencija, nazvana susretom za „Čovječanstvo protiv neoliberalizma“, na kojoj je oko dvije tisuće delegata, predstavnika nevladinih organizacija iz 43 države, zabrinutih zbog tijeka neoliberalne globalizacije, raspravljalo o štetnim učincima neoliberalizma. Ukupno je tijekom susreta oko pet tisuća ljudi raspravljao o politici, ekonomiji, kulturi, civilnom društvu, medijima te uspostavilo mrežu koja je povezivala lokalna iskustva.²²

Jasnoća i snaga poruke, tj. poziv na borbu protiv neoliberalizma, uz upotrebu novih medija i tehnologija, dali su zapatistima daleko veću snagu i utjecaj nego što bi im to ikada mogla dati oružana borba i/ili tradicionalno političko djelovanje.²³ Otvorenost za komunikaciju i povezivanje različitih skupina iz različitih dijelova svijeta s jasnim ciljem – borbom protiv neoliberalizma i njegovih pogubnih učinaka – učinili su zapatiste gotovo globalnim fenomenom, a njihove ciljeve i borbu učinili poznatom intelektualnim krugovima, ali i javnosti država s dugom demokratskom tradicijom, u kojima je moguće kritičko preispitivanje vladajuće geopolitičke prakse i vizija. Zapatisti

21 Više u: Gonzalez, M., „The Zapatistas: the challenges of revolution in a new millennium“, *International Socialism Journal*, 2000. 89 (4), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj89/gonzalez.htm> (pristupljeno 2. studenog 2011.).

22 Ruggiero, G., *The Zapatistas: Zapatista Encuentro: Documents from the 1996 Encounter for Humanity and Against Neo-liberalism*, Seven Stories Press, New York, 1996., str. 20-23

23 Ono što je počelo kao nasilna oružana borba u izoliranoj regiji pretvorilo se u nenasilan, iako ne manje remetilački „rat putem mreža“, koji je postao usmjeren na uključivanje aktivista neovisno o njihovoj udaljenosti i lokaciji te je imao unutarne i vanjskopolitičke posljedice za Meksiko. Više u: Ronfeldt, D.; Arquilla, J., *Emergence and Influence of The Zapatista Social Netwar in Mexico*, RAND Organisation study, New York, 2001., str. 180-181

su postali objekt proučavanja kritičke perspektive u geopolitici, ali i objekt proučavanja u društvenim znanostima općenito.

Zapatisti kao pokret i njihova borba ocijenjeni su prvim postkomunističkim i postmodernim ustaničkim pokretom (Fuentes, 1994:56; Burbach, 1994:115).²⁴ Veze zapatista s transnacionalnim i lokalnim nevladinim organizacijama koje su tvrdile da predstavljaju civilno društvo pomaknule su žarište čitavog pokreta s ustanka prema okvirima tzv. „mrežnog ratovanja“. Upravo je taj pomak u načinu djelovanja i komunikacije promijenio čitavu prirodu samog djelovanja zapatista kao pokreta otpora suvremenoj praksi neoliberalne globalizacije, ali i idejama neoliberalnoga kapitalizma. Toga pomaka u načinu djelovanja zapatista ne bi bilo da nije postojao tzv. treći sloj u djelovanju pokreta,²⁵ koji je činila široka, raznorodna mreža meksičkih i inozemnih, transnacionalnih (najviše američkih i kanadskih) nevladinih organizacija koje su podržavale ciljeve i borbu zapatista. Taj treći sloj bio je ključan za upoznavanje javnosti u Meksiku i, još važnije, u razvijenim i moćnim državama svijeta o zapatistima, uzrocima njihova otpora i ciljevima njihove borbe.²⁶

Zapatistički je pokret djelovanjem tog tzv. trećeg sloja dobio pozornost meksičkog i transnacionalnog civilnog društva koje je kritiziralo načine na koji je meksička vlada oružanom silom odgovarala na pobunu u Chiapasu. Poruke koje su putem interneta upućivali zapatisti nailazile su na pozitivan odjek u javnosti mnogih država u svijetu i, što je još važnije, utjecale su na civilna društva drugih država da razvijaju ideje koje su sami zastupali. Odjek pokreta bio je daleko veći problem za meksičke državne strukture i elitu nego sama snaga zapatista, izražena u broju vojnika ili količini oružja koje su posjedovali, koja je u odnosu na ukupne meksičke oružane snage bila gotovo zanemarljiva. Zato je bilo iznimno važno da otpor zapatista dobije oblik pozivanja na promjene društvenih odnosa i da „potakne savjest“ domaće i inozemne javnosti.

24 Prvi put od svršetka Hladnog rata i otklanjanja tzv. „globalne komunističke prijetnje“ bio je moguć jedan ljevičarski pokret koji nije odmah bio ocijenjen komunističkim od strane vladajuće elite u nekoj od država Latinske Amerike i kao takav bio je pogodan da ga se uguši najbrutalnijom silom. Međutim, odgovor države u Meksiku bio je upravo odgovor oružanom silom, a neuspjeh gušenja pokreta otpora leži u postmodernim geopolitičkim uvjetima i prihvaćanju novih, a ne prakticiranju tradicionalnih načina borbe protiv hegemonске geopolitičke prakse.

25 Prvi sloj zapatističkog pokreta bio je daleko najbrojniji i činili su ga pripadnici plemena Maja iz nekoliko jezičnih i etničkih skupina, koji su bili najviše pogođeni djelovanjem države i korporacija u Chiapasu. Drugi sloj činilo je najviše vodstvo pokreta zapatista iz obrazovanih obitelji srednje klase koji uglavnom nisu bili indijanskoga podrijetla i koji su se infiltrirali u Chiapas kako bi činili gerilsku vojsku te su uspostavili hijerarhiju zapovijedanja njome.

26 Više u: Ronfeldt, D.; Arquilla, J., *ibid.*, str. 173-174

Nakon zapatista u Latinskoj Americi pojavljuju se mnogi drugi postmoderni, postkomunistički pokreti koji počinju na različite načine pružati otpor suvremenoj geopolitičkoj praksi u državama u kojima djeluju. No za razliku od zapatista neki od tih širokih narodnih pokreta orijentirali su se na osvajanje političke vlasti i institucionalni put djelovanja kako bi mijenjali hegemonsku praksu i društvene odnose. Najbolje primjere nalazimo u suvremenoj Venezueli, Boliviji i Ekvadoru.

Primjer otpora društvenih pokreta postmodernoj geopolitičkoj praksi: borba protiv neoliberalne politike na Filipinima

Na Filipinima se neoliberalizam, prema nekim shvaćanjima (Bello, 2009.), prvi put pojavio u obliku programa strukturnih prilagodbi koji je nametnula Svjetska banka ranih 1980-ih godina u pokušaju da ojača sposobnost gospodarstva da servisira golem vanjski dug. Strukturno prilagođavanje pridonijelo je ekonomskoj krizi ranih 1980-ih, a njegovi proturječni učinci uvećali su se početkom globalne recesije.²⁷ Prema drugom ovdje konzultiranom objašnjenju (Scipes, 1999.), prapočeci onoga što je kasnije nazvano neoliberalizmom sežu u 1960-e godine i vrijeme početka implementacije tzv. izvozno orijentirane strategije razvoja, a zapravo rušenja zaštitnih mehanizama koji su čuvali pojedine sektore filipinske ekonomije od mnogo jače konkurencije, za koju ista nije bila spremna. U svakom slučaju, neoliberalna politika na Filipinima predstavlja kontinuitet dug više desetljeća, a provode je vlade uz pomoć i potporu međunarodnih financijskih institucija.

Najveći utjecaj na kasniji potpuni trijumf neoliberalne ideologije na Filipinima imali su kombinacija domaćih i inozemnih čimbenika: kriza kejnsezijanzma i predodžba ideologije „developmentalizma“ i državnoga kapitalizma s Marcosovom vlasti, domaći utjecajni ekonomski savjetnici u prvoj vladi poslije završetka Marcosove vladavine, koji su promovirali neoliberalnu ideologiju, te nedostatak vjerodostojne alternative neoliberalizmu i na međunarodnom planu (pad centraliziranog socijalizma u Istočnoj Europi, kriza švedskog socijaldemokratskog modela, uspjeh Reaganove i Thatcheričine revolucije u oživljavanju američkog i britanskoga gospodarstva, uspon istočnoazijskih novih industrijaliziranih zemalja). Neoliberalna ideologija trijumfirala je automatizmom (Bello, 2009:2).

Međunarodni monetarni fond u krizi na Filipinima, kao i u mnogim drugim azijskim te afričkim i latinoameričkim državama koje su se našle u krizi, opravdao je glas

27 Više u: Lindsay, C., „The Political Economy of Economic Policy Reform in the Philippines: Continuity and Restoration”, u: McIntyre, A., Jayasuriya, K. (ur.), *The Dynamics of Economic Policy Reform in the Philippines*, Oxford University Press, Singapore, 1992.

koji ga je i dotad pratio. U svakom slučaju u koji je bio uključen MMF-ov recept za izlazak iz krize bio je sljedeći: smanjenje ili potpuno ukidanje ograničenja globalnim tokovima kapitala, odustajanje od obrane domaće valute i dopuštanje da doživi slobodan pad dok se tržište ne stabilizira, podizanje kamatnih stopa do razine koja je potrebna za ostanak kapitala u zemlji ili privlačenje inozemnoga kapitala u investicije. Sve to praćeno je potpunom nebrigom za posljedice koje će prihvaćanje takvog ekonomskog programa ostaviti na društvo. Rezultat je u svakoj državi bio jednak, tj. svaka je ekonomija doživjela veliku dislokaciju. Izgubljeno je stotine tisuća radnih mjesta, a životni standard doživio je velik pad, čak i u slučajevima onih koji su zadržali radno mjesto. Roba i usluge iz uvoza, čija je cijena bila izražena u američkim dolarima, poskupjele su zbog devalvacije domaće valute u odnosu na dolar.²⁸ Ovdje dakako treba ukazati i na činjenicu da se naftom, kao glavnim energentom i primarnim uvoznim proizvodom velikog broja država svijeta, trguje u dolarima, što nakon devalvacije domaće valute u odnosu na dolar dovodi do porasta cijena nafte, čiji su učinci na pojedine ekonomije i životni standard stanovništva dobro poznati.

Za razliku od nekih drugih država Jugoistočne Azije, poput Malezije i Indonezije, na Filipinima su neoliberalni ekonomisti, koji su imali presudan utjecaj na oblikovanje ekonomske politike za vrijeme vlade C. Aquino, znatno smanjili udio investicija države u ukupnim investicijama. Budući da je država (vlada) najveći investitor u svakoj ekonomiji, radikalna redukcija kapitalnih izdataka nije mogla a da se ne odrazi na stanje ekonomije. Dok su Filipini stagnerali s godišnjom stopom rasta od jedan do dva posto, države Jugoistočne Azije u kojima je udio države u ukupnim investicijama znatno povećan imale su stopu rasta od šest do deset posto! Neoliberalni tehnokrati s Filipina bili su zavidni zbog rezultata susjednih država, ali su tvrdili da je razlog tome tržište, dok je pravi razlog bio u samoj državi.

Filipinska je država bila i ostala izravno uključena u implementaciju neoliberalnih politika, ali su istodobno Filipini kao politička zajednica uključeni u otpor prema istim politikama budući da se otpor događa u okviru iste političke zajednice u kojoj se politike i vrše. U provedbi neoliberalnih politika država igra ulogu instrumenta, a u otporu istim tim politikama država predstavlja objekt koji se želi i treba preobraziti. Ujedno se državu poziva da napravi zaokret i, umjesto da bude na strani onih koji dodatno profitiraju od neoliberalnih politika, stane na stranu onih kojima takve politike nanose štetu. Položaju najvećeg dijela stanovnika Filipina, a posebice žena kao ionako podčinjene

28 Scipes, K., "Global Economic Crisis, Neoliberal Solutions and the Philippines", *Monthly Review – An Independent Socialist Magazine*, 1999. 51 (7), <http://monthlyreview.org/1999/12/01/global-economic-crisis-neoliberal-solutions-and-the-philippines> (pristupljeno 18.,19.,20. listopada 2011.)

skupine u društvu, dodatno su naštetile neoliberalne politike, tj. politika ekonomske liberalizacije (ukidanje zaštite od uvoza jeftine robe učinilo je mnoge sektore filipinske industrije i poljoprivrede nekonkurentnima, ali nije srušilo cijenu hrane iako se uvozila jeftina hrana iz inozemstva), zatim privatizacija (provedena u sektorima dotad pod kontrolom države, primjerice u zdravstvu, učinila je mnoge zdravstvene usluge nedostupnima, što se opet više odrazilo na zdravlje žena nego muškaraca iako je učinak općenito bio izrazito negativan), deregulacija (tržišni mehanizam počeo je određivati cijene prijevoza i energije, što je najviše naštetilo siromašnima, fleksibilizacija tržišta rada učinila je radna mjesta nesigurnima za veliku većinu Filipinaca, a pogotovo za žene, stopa nezaposlenosti porasla je) i izvoz radne snage (najveći dio radne snage koja s Filipina odlazi na rad u inozemstvo upravo su žene u svojstvu kućnih pomoćnica, koje su izolirane od svojih sunarodnjakinja, teže se prilagođavaju nepoznatim kulturama, trpe i rodnu i rasnu diskriminaciju te su odvojene od obitelji i djece koje ostavljaju u matičnoj zemlji).²⁹

Ubrzana integracija Filipina u globalno tržište i globalne proizvodne tokove putem radikalne trgovine i liberalizacije investicija značila je neoliberalizam u svojoj najizrazitije dogmatskoj i najutjecajnijoj fazi, što se događalo za vrijeme vladavine predsjednika Ramosa, kada je ekonomija u prosjeku rasla po stopi od približno četiri posto godišnje (najviše kao posljedica stagnacije u prethodnom razdoblju), ali je velika financijska kriza s kraja 1990-ih godina razbila iluzije o rastu te donijela velik odljev kapitala te recesiju i stagnaciju od 1998. do 2000. godine. Tada se počinju pojavljivati i prve kritike srednje klase, pa čak i elite, neoliberalne ekonomske politike i ekonomske dogme.³⁰

Zbog milijardi dolara koje su u Filipine uložili Vlada SAD-a (tijekom Hladnog rata Filipini su bili glavni saveznik SAD-a u Jugoistočnoj Aziji i ondje su bile smještene važne vojne baze SAD-a), MMF i Svjetska banka ekonomski sustav zasnovan prvenstveno na poljoprivredi i politički sustav koji ga je pratio uspjeli su preživjeti. Zauzvrat je filipinska industrija uključena u globalne političko-ekonomske tokove tržišnoga kapitalizma. Neoliberalni program može se okarakterizirati samo kao neuspjeh, čak i prije izbijanja svjetske ekonomske krize.³¹

Rezultati neoliberalne politike na Filipinima takvi su da su u težak položaj, prvenstveno zbog otvaranja dotad zaštićenih djelatnosti mnogo jačoj inozemnoj konkurenciji, dovedeni mnogi sektori filipinske ekonomije, a neki su gotovo prestali postojati.

29 Više u: Lindio-McGovern, *ibid.*, str. 3-16

30 Bello, *ibid.*, str. 3-4

31 Scipes, K., *ibid.*

Istodobno, zbog uvođenja tržišne regulacije u javni sektor i rušenja zaštita od nekontroliranog rasta cijena stopa siromašnog stanovništva povećana je na više od 30 posto.³²

Neoliberalna politika koja se provodi na Filipinima pojačala je siromaštvo među već ionako marginaliziranim zajednicama, a posebice među ženama, što borbi protiv neoliberalizma daje izrazit rodni karakter. Istodobno, ta je politika donijela iznimne profite multinacionalnim korporacijama i elitama u bogatijim državama.³³

Upravo u svim opisanim učincima neoliberalne politike, provođene tijekom nekoliko desetljeća, čiji su rezultati osiromašenje najvećeg dijela filipinskog stanovništva, kriju se uzroci otpora toj politici, koju se može smatrati dominantnom geopolitičkom praksom ne samo na Filipinima nego i u suvremenom svijetu općenito. Otpor koji je proizvela doveo je do mobilizacije širokih društvenih slojeva i različitih društvenih skupina koje su se oblikovale kao društveni pokreti i bile primorane na akciju.

Takav razvoj filipinskog društva, oblikovan dominantnom neoliberalnom ideologijom i politikom, feministička perspektiva smatra opasnošću po čitavo društvo, koja se najbolje očitava u svakodnevnoj praksi i njezinim učincima. Filipinski nacionalizam i zaštita nacije od neoliberalizma koji se provode u sprezi inozemnih čimbenika i domaće političke elite postali su povezani s feminizmom.

Feminizam i nacionalizam mogu se zajednički pojaviti i djelovati kao najmanje tri vrste okolnosti u društvu: kao povijesno utemeljeni nacionalni oslobodilački društveni pokreti, kao pokreti za jačanje i zaštitu identiteta koji vode borbe unutar svojih društava te kao suvremeni dekolonizacijski pokreti protiv neokolonijalizma³⁴ (neoliberalna politička praksa na Filipinima upravo predstavlja neokolonijalnu politiku). I upravo na Filipinima postoje stvarni i relevantni primjeri povezivanja i miješanja feminizma i nacionalizma i njihova zajedničkog djelovanja.

32 Neoliberalizam je na Filipinima proizveo takvu situaciju u društvu u kojoj je početkom 1990-ih godina otprilike tri četvrtine stanovništva živjelo ispod granice siromaštva. Taj je postotak otad doduše nešto smanjen. Radnici iz urbanih sredina od 1962. do 1986. godine izgubili su 75 posto vrijednosti svojih plaća, a stanje je otad dodatno pogoršano. Životni uvjeti ruralnog stanovništva i seljaka također su se pogoršali te je nastala i revolucionarna gerilska vojska koja je do 1990-ih godina bila vrlo snažna. Takav način razvoja za većinu stanovništva Filipina bio je štetan. Prema: Scipes, K., *ibid.*

33 Neoliberalnu globalizaciju na Filipinima karakteriziraju javne politike koje promiču: ekonomsku liberalizaciju, privatizaciju, deregulaciju, investicije u financijski sektor, fleksibilizaciju tržišta rada te izvoz radne snage. Svaka od tih značajki koje promiče politička elita šteti položaju filipinskih žena u društvu. Prema: Lindio-McGovern, *ibid.*, str. 2

34 Više u: West, L. A., "Feminist nationalist social movements: Beyond universalism and towards a gendered cultural relativism", *Women's Studies International Forum*, 1992. 15 (5-6) 563-579

Otpor koji je proizvela politika neoliberalne globalizacije na Filipinima dobio je izraz u društvenom pokretu, nacionalnoj koaliciji ženskih organizacija – GABRIELA, u kojem su feminizam i nacionalizam povezani kao idejne pretpostavke artikulacije otpora. Jedan je od najvećih uspjeha pokreta nacionalna kampanja protiv trgovine ženama koje su korištene kao seksualno roblje te donošenje zakona kojim je takva trgovina na Filipinima zabranjena. Pokret GABRIELA također surađuje s drugim organizacijama civilnog društva na podizanju svijesti u javnosti za borbu protiv privatizacije vodnih resursa na Filipinima.³⁵ U svom djelovanju pokret GABRIELA usmjeren je na kritiku države, koju poziva da zaštiti svoje stanovništvo i suprotstavi se neoliberalnoj globalizaciji, a ne da je provodi. Političko djelovanje također je prisutno, kao osnivanje Ženske stranke, čije su predstavnice izabrane i u najviše predstavničko tijelo, Kongres Filipina.

Koalicija organizacija filipinskih migranata u inozemstvu, pod nazivom Migrante International, drugi je primjer borbe protiv neoliberalne globalizacije na Filipinima. Njihovo djelovanje i pozivi na otpor usmjereni su i prema matičnoj državi i prema državama koje uvoze radnu snagu s Filipina. U svojim nastojanjima protive se smanjivanju uloge države Filipina (posljedica deregulacije kao dijela neoliberalne politike) kao zaštitnika radnika na privremenom radu u inozemstvu i njihovom prepuštanju tržišnim silama.

Zaključak

Povijest otpora (borbe) protiv suvremene, postmoderne geopolitičke prakse kao načina ostvarivanja dominacije pokazuje da postoji širok spektar ciljeva, poruka i načina toga otpora. Ciljevi, poruke i načini pojedinih pokreta otpora suvremenoj geopolitičkoj praksi razlikuju se prema društvenim okolnostima, strukturi i samoj geografskoj pripadnosti pojedinih pokreta otpora. Nedavna povijest različitih oblika otpora pokazala je da veće izgleda za uspjeh imaju lokalne zajednice i društveni pokreti koji u svojoj borbi manje koriste ili uopće ne koriste nasilje (osim možebitno u obrambene svrhe, za vlastiti opstanak), a više se koriste stjecanjem političke potpore i osvajanjem političke vlasti, ujedno se, gdje god je to moguće, koristeći suvremenim informacijskim tehnologijama i medijima. Senzibilizacija domaće i, što je još važnije, globalne, transnacionalne kritički orijentirane javnosti sadržane u organizacijama civilnog društva, predstavlja

³⁵ Glavna načela te borbe nalažu da je pristup pitkoj i sanitarnoj vodi pravo svih građana, da je voda nacionalni resurs i resurs naroda, da treba biti javno dobro pod odgovornosti države te da jednakost pristupa vodi treba uključivati preferencijalni tretman za siromašne i marginalne skupine u društvu (nezaposleni stanovnici lošijeg imovnog stanja, žene, djeca). Prema: Lindio-McGovern, *ibid.*, str. 17-18

moćno oružje u rukama pokreta otpora protiv hegemonске geopolitičke prakse neoliberalnoga kapitalizma, kontinuirano nametanog neoliberalno intoniranom i vođenom globalizacijom. Zapatisti u Meksiku i organizacije civilnog društva na Filipinima, koji se bore protiv neoliberalne politike i tako se odupiru hegemonској, postmodernoj geopolitičkoј praksi, samo su dva među brojnim primjerima otpora, koji svaki za sebe predstavljaju specifičnosti u otporu protiv suvremene hegemonije. Otpor je neminovna reakcija jer je u srži geopolitike tendencija (koja zbog prirode geopolitike predstavlja nužnost) za nametanje vlastitih ideja i djelovanja. Svaka takva tendencija rađa otpor na materijalnom i intelektualnom polju. Istraživanje povijesti i suvremenih značajki otpora hegemonској geopolitičkoј praksi i vizijama jedan je od najizazovnijih i najzanimljivijih zadataka pa i obveza kritičkih geopolitičara, a posebice geopolitičara koji u svom intelektualnom djelovanju i razvitku žele ostati objektivni, a ne u službi političko-ekonomskih elita vlastitih država.

Literatura:

Agnew, J.; Corbridge, S., *Mastering Space. Hegemony, Territory and International Political Economy*,

Routledge, London, 1995.

Bello, W., "Neoliberalism as Hegemonic Ideology in the Philippines", <http://www.tni.org/article/neoliberalism-hegemonic-ideology-philippines> (pristupljeno 17. listopada 2011.)

Burbach, R., "Roots of Postmodern Rebellion in Chiapas", *New Left Review*, 1994. 205 (3), 113-124

Dijkink, G., *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of pride and pain*, Routledge, London, 1996.

Escobar, A., "Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization",

Political Geography, 2001. 20 (2), 139-174

Fuentes, C., "Chiapas: Latin America's First Post-Communist Rebellion", *New Perspectives Quarterly*, 1994. 11 (2), 54-58

Gonzalez, M., "The Zapatistas: the challenges of revolution in a new millennium", *International Socialism Journal*, 2000. 89 (4), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj89/gonzalez.htm> (pristupljeno 2. listopada 2011.)

Hilbert, S., "For Whom the Nation Internationalisation Zapatismo and the Struggle over Mexican

Modernity”, *Antipode*, 1997. 29 (2), 115-148

Lindio-McGovern, L., “Neo-liberal globalization in The Philippines: its impact on Filipino women and

their forms of resistance”, *Electronic Proceedings of Annual Meeting “Globalization and Neoliberal*

Crises: Social Problems and Social Struggles”, *Society for the Study of Social Problems*,

2006. <http://www.sssp1.org/> (pristupljeno 6. listopada 2011.)

Lindsay, C., “The Political Economy of Economic Policy Reform in the Philippines: Continuity and

Restoration“, u: McIntyre, A.; Jayasuriya, K. (ur.), *The Dynamics of Economic Policy Reform in the Philippines*, Oxford University Press, Singapore, 1992.

O’Tuathail, G., „The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft, and Security into the Twenty First Century“, *Annals of the Association of American Geographers*, 2000. 90 (1), 166-178

O’Tuathail, G., “Geopolitical Structures and Cultures: Towards Conceptual Clarity in the Critical Study of Geopolitics”, u: Tchantouridze, L. (ur.), *Geopolitics: Global Problems and Regional Concerns*, Bison

Paper 4, Centre for Defence and Security Studies, Winnipeg, 2004., str. 75-102

Popke, J. E., “Recasting geopolitics: the discursive scripting of the International Monetary Fund”, *Political*

Geography, 1994. (13) 3: 255-269

Ronfeldt, D., Arquilla, J., *Emergence and Influence of The Zapatista Social Netwar in Mexico*, RAND

Organisation study, New York, 2001.

Routledge, P., “Critical geopolitics and terrains of resistance”, *Political Geography*, 1996. 15 (6-7), 509-531

Ruggiero, G., *The Zapatistas: Zapatista Encuentro: Documents from the 1996 Encounter for Humanity*

and Against Neo-liberalism, Seven Stories Press, New York, 1996.

Scipes, K., “Global Economic Crisis, Neoliberal Solutions and the Philippines“, *Monthly Review – An*

Independent Socialist Magazine, 1999. 51 (7) <http://monthlyreview.org/1999/12/01/global-economic-crisis-neoliberal-solutions-and-the-philippines> (pristupljeno 19. listopada 2011.)

- Sharp, J., A subaltern critical geopolitics of the war on terror: postcolonial security in Tanzania, *Geoforum*, 2011. 42 (3), 297-305
- Sparke, M., "Geopolitical Fear, Geoeconomic Hope and the Responsibilities of Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, 2007. 97 (2), 338-349
- Subcomandante Marcos, "Tomorrow Begins Today: An Invitation to an Insurrection", u: Notes from Nowhere Editorial (ur.), *We Are Everywhere: The Irresistible Rise of Global Anti-Capitalism*, 2003., str. 34-37
- Taylor, V., "Gender and Social Movements: Gender Processes in Women's Self-Help Movements", *Gender and Society*, 1999. 13 (1), 8-33
- Watson, I., "Rethinking strategy and geopolitics: critical responses to globalisation", *Geopolitics*, 2001. 6 (3), 87-116
- West, L. A., "Feminist nationalist social movements: Beyond universalism and towards a gendered cultural relativism", *Women's Studies International Forum*, 1992. 15 (5-6), 563-579